

TÜRKÇENİN HOLLANDA VE ALMANYA'DAKİ GÜCÜ

Kutlay Yağmur*

Giriş

Türkçe'nin ikinci dil ortamında canlı tutulması ve genç kuşaklara aktarılabilmesi için kökleşmiş kurumların olması şarttır. Ancak göçün kırkinci yılında bile bu tür kurumların varlığından söz etmemiz mümkün değildir. Her ne kadar değişik alanlarda hizmet veren dîni ve toplumsal kurumlar varsa da Türk dilinin öğretimini ve yaygın kullanımını özendirerek nitelikli kurumlar henüz tam anlamıyla oluşmamıştır. Bunun değişik nedenleri vardır. Her şeyden önce, göçmen kabul eden Batı Avrupa ülkeleri Türkçe'nin okullarda düzenli ve nitelikli eğitimini hiç bir zaman desteklememişlerdir. Verilen destek hep göstermelik ve simgesel olmuştur. Nitekim son dönemde bu da ortadan kalkmıştır. Müfredatta Türkçe'ye ayrılan süre bir kaç saati geçmemiştir. Ayrıca derslerin verildiği fiziksel koşullar çoğu zaman sınıf olarak kullanılmayan merdiven altı, öğretmenler odasının bir köşesi ve bunun gibi derslik niteliği olmayan mekânlar olmuştur. Kullanılan öğretim malzemesi hiç bir zaman Batı Avrupa'da büyüyen çocukların dünyasına ve dilsel gelişimine uygun olmayan ve çoğu zaman öğrencileri Türkçe dersinden soğutan türden olmuştur. Son yıllarda Fransa, Hollanda gibi ülkelerde nitelikli ders malzemesi geliştirme çalışmaları başlamışsa da bu istenilen düzeyde değildir. Diğer taraftan Türkiye'den gönderilen öğretmenler her zaman istenilen düzeyde verimli olamamışlardır. Gelen öğretmenler kendi uyum sürelerini tamamlayamadan görev süreleri biterek Türkiye'ye geri dönmüşlerdir. Kısacası, Türk gençlerinin kimliklerinin korunumu ve dilsel becerilerinin geliştirilmesi için hayati öneme sahip olan Türkçe öğretimi oldukça zayıf kalmıştır. Bütün bu sorunlara rağmen, yapılan geniş kapsamlı bir toplum dil bilimsel araştırmada (Extra & Yağmur, 2004) Türk dil grubu diğer göçmen gruplar arasında en canlı ve dinamik grup olarak ortaya çıkmıştır. Türkçe öğretiminin sorunları çözüldüğü zaman Türkçe üçüncü ve sonraki kuşaklar arasında da canlılığını korumaya devam edecektir.

Bu makalede, ilk olarak, Hollanda eğitim sisteminde göçmen dilleriyle ilgili eğitim politikaları ve uygulamaları sunulacaktır. İkinci bölümde Hollanda okullarındaki Türkçe öğretiminin özellikleri anlatıldıktan sonra 13 farklı kentten araştırmada yer alan iki dilli Türk öğrencilerin dil kullanımlarıyla ilgili sonuçlar sunulacaktır. Hollanda'daki durumun daha iyi anlaşılması için, Hamburg'da yaptığımız araştırmanın Türk öğrencilerle ilgili sonuçları son bölümde sunulacaktır.

Ana dili eğitiminin tarihsel gelişimi

Göçmen çocuklarının Hollanda eğitimine ilk defa girmeleri 70'li yıllara dayanmaktadır. Göçmen çocuklarının çoğunluğu Fas ve Türkiye gibi Akdeniz ülkelerindedir. Eğitim sistemine yabancı olan bu göçmen çocukları için bir takım yeni önlemler alınması gerekti. Her şeyden önce bu çocukların eğitim alabilmesi için Hollandaca öğrenmeleri gerekliydi ve göçmen çocuklarına verilen dil eğitimi

* Babylon, Çok Dillilik Araştırma Merkezi, Tilburg Üniversitesi, Hollanda

Hollandalı çocuklara verilen dil eğitiminden elbette çok farklı olmalıydı. Bu amaçla 'ikinci dil olarak Hollandaca' dil öğretim programları geliştirildi. Göçmen çocukları çok çabuk dil öğrenmeleri için özel sınıflarda özel eğitime tabi tutuldular. İkinci olarak, çok sınırlı da olsa, çok dilli ve çok kültürlü öğrencilerin gereksinimlerinin karşılanabilmesi için müfredat yeniden gözden geçirildi ve bazı derslerin içeriği yeniden düzenlendi. Son olarak ta göçmen çocuklarına ilk ve orta dereceli okullarda ana dillerinde eğitim olanağı verildi. Ancak düşük öğrenci sayısı, öğretmen ve ders malzemesi gibi etkenlerden dolayı tüm azınlık dillerinde ana dili eğitimi verilmesi mümkün olmadı.

Hollanda ilkokullarında ana dili eğitimi

Göçmen dillerinde ana dili eğitiminin tarihsel gelişimi çok ilginç uygulamalara sahne olmuştur. Büyük öğrenci grupları için 1974'te ilk defa uygulamaya konulan ana dili eğitimi hiçbir müfredat çalışması yapılmadan, hiçbir öğretmen yetiştirme veya yönlendirme hazırlığı olmadan, ve hatta hiçbir yasal alt yapı olmadan diğer derslerden çok farklı bir biçimde başlatılmıştır. Ana dili eğitimine ilgi oldukça fazladır. Okuyuculara bir fikir vermek amacıyla, Tablo 1'de 1990 ve 1993 yıllarında ana dili eğitimine katılan öğrencilerin ülke çapındaki sayıları verilmiştir.

Tablo 1: 1990 ve 1993 yıllarında ana dili eğitimi alan öğrenci sayısı
(Hollanda Eğitim Bakanlığı)

Doğulan Ülke	1990			1993		
	Toplam sayı	Ana dili eğitim alan	%	Toplam sayı	Ana dili eğitim alan	%
Fas	38,867	27,506	71	41,373	28,205	68
Türkiye	38,294	31,328	82	42,619	33,002	77
Molük adaları	4,755	1,726	36	397	1,559	39
Eski Yugoslavya	2,989	807	27	4,474	1,129	25
İspanya	2,721	914	34	2,244	706	32
İtalya	2,529	262	10	217	271	13
Kapverdi	2,462	1,031	42	2,189	417	19
Portekiz	1,506	508	34	189	1,095	58
Yunanistan	815	318	39	855	261	31
Tunus	671	69	10	969	298	31
Toplam	95,609	64,469	67	102,753	66,943	65

Tablo 1’de görüldüğü gibi Hollanda okullarında Türk kökenli öğrenciler en büyük göçmen kökenli grubu oluşturmaktadır. Birkaç nedenden dolayı, ana dili öğretiminin uygulanması okullar için oldukça zordur. Okulların çok dilli ve çok kültürlü yapısından dolayı iki dilli programların uygulanması söz konusu olmamaktadır, dolayısıyla sadece bazı dillerde ana dili eğitimi verilmekle yetinilmektedir. İki dilli eğitimin olumlu uygulamalarında edinilen deneyimlerden geniş bir alanda faydalanmak söz konusu olmamaktadır. Ayrıca farklı etnik kökenlerden gelen çocukların iki dillilikleri ve dil kullanma becerileri arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Dil kullanımı açısından kuşaklar arasında da ciddi farklılıklar bulunmaktadır, örneğin genç kuşakların Hollanda diline hakimiyetleri daha fazladır ve bu hakimiyet zamanla daha da artmaktadır. Bir başka etken de bu derslerin ders programında yer bulamamalarıdır. Bazı ana dili dersleri mevcut derslere ek olarak verilirken bazı okullarda bazı derslerin yerine verilmektedir ki bu durum öğrencinin bazı derslerden mahrum olmasına yol açmaktadır. Son olarak da yetersiz öğrenci sayısı ve ders malzemesi gibi nedenlerden dolayı çok küçük gruplara ana dili eğitimi verilmesi her zaman mümkün olamamaktadır.

Ana dili eğitimi alanındaki yoğun tartışmalar ana dili eğitimi hakkında ziyade göçmen çocuklarının geri kalmışlığı ve düşük sosyo-ekonomik (SES) özelliklere bağlanmaktadır. Göçmen çocuklarının eğitim yaşamlarındaki başarısızlığı çocukların Hollandaca yetersizliklerinden ziyade onların işçi kökenli ailelerden gelmesine bağlanmaktadır. Devlet (bu yanlış teşhis sonucu) göçmen çocuklarının eğitim alanındaki başarısızlığının önüne geçmek için bir takım yeni önlemler almıştır. Bu amaçla göçmen öğrenci nüfusu yüksek olan okullar devletten personel ve maddi yardım gibi ek kaynaklar almışlardır. Ana dili eğitimi de bu kapsamda görülmüş ve eğitimde geri kalmışlığın önüne geçilmek için bir araç olarak düşünülmüştür. Bu durum ana dili eğitiminin gerçek amaçlarının gölgelenmesine yol açmıştır. Sonuçta geri kalmışlıkla ana dili eğitimi bağdaştırılır hâle gelmiştir ki bu durum göçmen dillerinin saygınlığının ve statüsünün düşmesine katkıda bulunmuştur.

Bu olumsuzluklardan kurtulmak için 1992 yılında Eğitimde Göçmen Çocuklar Komisyonu (*Commissie Allochtone Leerlingen in het Onderwijs*) bir rapor yayınlamıştır. *Ceders in de Tuin* başlıklı bu rapor ana dili eğitiminin çok kültürlülük ve çoğulculuk ilkeleri doğrultusunda yeniden değerlendirilmesini önermiştir. Bu rapor ana dili eğitimi amaçları belirlenirken ‘geri kalmışlık’ gerekçesinden ‘kültür’ gerekçesine geçilmesini tavsiye etmiştir. Kültür perspektifi hedef gruplar, amaçlar ve ana dili eğitiminin değerlendirilmesi açısından farklı yönelimlere ve sonuçlara yol açmaktadır. Tablo 2’de bir önceki ve şimdiki eğitim politikası kısaca kıyaslanmaktadır.

Tablo 2: Ana dili eğitiminde 'geri kalmışlık' görüşünden çok kültürlülük anlayışına geçiş

Boyutlar	Geri kalmışlık çerçevesinde ana dili eğitimi	Çok kültürlülük çerçevesinde ana dili eğitimi
Hedef Gruplar	Düşük SES gruptan birinci ve ikinci kuşak göçmen çocukları için geçici olarak eğitim sağlanması	SES ve kuşak etkeninden bağımsız olarak ana dili Hollandaca olmayan çocuklar için yapısal eğitim
Amaçlar	Odak noktası ağırlıklı olarak ev ve okul arasındaki kültürel mesafeyi kapatmak, ikinci dil öğrenimine katkı sağlamak ve okul başarısını artırmak gibi ikincil hedeflerdir	Ana odak noktası ana dilinin iyi derecede öğrenilmesi
Hedef Dil	Evde konuşulan dil	Evde konuşulan dil veya geldiği ülkede konuşulan ölçünlü dil
Ölçme - Değerlendirme	Diğer derslerdeki okul başarısı ve Hollandaca dil becerisinin artması ölçüt olarak alınıyor	Ana dilindeki dil becerisi başarı ölçütü olarak alınıyor

1974'ten beri ana dili eğitimi hakkı Endonezya'dan gelen Molük kökenli çocuklara, anne veya babası Akdeniz ülkelerinden gelen çocuklara veya sığınmacı çocuklarına verilmiştir. Tabloda da özetlendiği gibi önceleri ana dili eğitimi dersi çocukların Hollanda toplumuna uyumlarının sağlanması amacıyla ve geçici olarak düşünülmüşken 1998'den beri uygulamaya konulan yeni yasayla çok dillilik amaç olmuştur. İlkokullarda göçmen dillerinin eğitimi ile ilgili olarak ulaşılmaması gereken hiçbir eğitimsel amaç belirlenmezken, orta dereceli okullardaki Türkçe ve Arapça eğitiminde bu tür hedefler ve sınav komisyonları kurulmuştur. Eğitimde Göçmen Çocuklar Komisyonu hem ilkokullarda hem de orta dereceli okullarda bu tür hedeflerin saptanmasını ve uygulanmasını tavsiye etmiştir.

Öğretimi yapılacak olan hedef dil konusu geçmişte birçok tartışmaya yol açmıştır. Özellikle evde konuştuğu dil geldiği ülkenin resmi dilinden farklı olan çocuklara ana dili olmayan resmi dil öğretimi konusu eğitimciler arasında tartışma yaratmıştır. Bu durum özellikle Fas'tan gelen çok sayıdaki Berber çocukları açısından sorun olmuştur. CALO raporu bu tür durumlarda seçimi ailelere bırakmıştır. Aile Berberice veya Arapça dillerinden hangisini seçerse çocuk o dilde eğitim almıştır. Göçmen dillerinin eğitiminin etkilerinin ölçümünde Amerika'da olduğu gibi yanlı ve yanlış değerlendirmeler yapılmıştır çünkü ana dili eğitiminin başarısı ikinci dildeki başarıyla değil sadece eğitimi verilen dildeki

başarının ölçümü ile sağlanabilir. Bu konuda bilimsel veri yok denecek kadar azdır. Ancak Aarts (1994) Hollanda'daki Türkçe öğretiminin Türk çocuklarının Türkçe öğrenimi üzerinde çok olumlu etkileri olduğunu yaptığı bilimsel çalışma sonucunda ortaya koymuştur. Ancak benzer olumlu bir etki Arapça eğitimi açısından bulunamamıştır. Bu da Türkçe öğretiminin her türlü zorluğa rağmen başarılı olduğunu göstermektedir.

Son zamanlarda Hollanda hükümeti, ana dili eğitiminin sorumluluğunu merkezden yerel yönetimlere kaydırma yoluna gitmektedir. Eğitim bakanlığı ana dili eğitiminin yürütülmesini belediyelere devretmiştir. Yeni ana dili eğitimi yasası meclisten 1998 yılında geçirilerek yeni bir döneme geçilmiş oldu. Yasanın özünde çok dillilik ve çok kültürlülük politikaları olduğu iddia edilse de yeni uygulama birçok sakıncaları da beraberinde getirmiştir. İlkokul 1 ve 4'üncü sınıflarda verilen ana dili eğitimi okul saatleri içerisinde ve okulda yapılacakken, 5 ve 8'inci gruplar arasında ana dili eğitimi okul saatleri dışında ve hatta okul dışındaki kurumlarda da yapılabilecektir. Bakanlık bu derslerin düzenlenme saatleri ve yer seçimini tamamen belediyelere bırakmıştır. Bu amaçla belediyeler ailelere mektup göndererek çocukları için ana dilinde eğitim isteyip istemediklerini saptamaya çalışmaktadır. (Türk grubu gibi gruplar her zaman yazılı belgeleri okuyup talepte bulunma yoluna gidememektedir, bu durum talebi çok düşük göstermekte ve belediyeler ana dili dersine talep çok düşük diyebilmektedir. Dolayısıyla ailelerin bu konuda bilinçlendirilmesi çok önemlidir.) Verilecek eğitimin içeriği, amaçları ve elde edilen başarının değerlendirilmesi gibi konularda hiçbir ilke ve kural belirlenmemiştir. Ana dili eğitiminin bir kısmının okul dışına çıkarılmış olması aileler arasında ciddi rahatsızlık yaratmıştır. Ayrıca yeni yasanın uygulanmasında çok ciddi sorunlar yaşanmaktadır; bazı belediyeler talep olsa da ana dili eğitiminin verilmesine karşı çıkabilmektedir.

Özet olarak, Hollanda'nın göçmen dillerinin eğitimi ile ilgili tutumu oldukça ihtiyatlıdır. Hem eğitim politikalarını geliştirenler hem de politikacılar (tutucu partilerin yan sıra sosyal demokratlar da aynı tavırdadır) ana dili eğitiminin sosyal uyumu engellediği ve ülkede sosyal bütünlüğün tehdit altında olduğunu iddia etmektedirler. Açıkçası, ana dili eğitimi istemeyenler göçmen gruplarının toplum içerisinde bir an önce dilsel ve kültürel olarak eritilmesini istemektedirler. Son zamanlarda ana dili eğitiminin tamamen okul dışına çıkarılması için ciddi girişimlerde bulunmaktadır. Eğitim bakanlığı Türkçe'nin orta dereceli okullarda "yabancı dil" olarak öğretimini sağlamakta ancak ilk okullarda verilen Türkçe derslerine karşı çıkmaktadır. Aslında bu durumun açıklaması oldukça basittir: ilk okulda ana dili eğitimi almayan çocuklar Türkçe okuma-yazma becerisine sahip olmayacak ve dil öğreniminde kritik bir yaş olan 12'den sonra da orta dereceli okullardaki Türkçe öğretimine ilgi tamamen azalacaktır. Türkçe okuma-yazma becerileri olmayan çocukların ana dilindeki becerileri zamanla körelecek ve uzun vadede de ana dili evde konuşulmaz hale gelecektir. Ancak daha sonra bu makalede belgelendiği gibi her türlü siyasi manevraya karşın Türk grubu belli ölçülerde ana diline sahip çıkmakta ve

Türkçe'nin genç kuşaklar tarafından öğrenimi ve kullanımı için gerekenler iyi kötü yapılmaktadır.

Türkçe'nin gücü

Türk göçmenlerin gittiği Avustralya, ABD, Kanada gibi ülkelerle kıyaslandığında Batı Avrupa'daki Türklerin ana dillerini kullanmaları ve muhafaza edebilmeleri için daha fazla kaynak ve olanak bulunmaktadır. Avrupa'daki Türkler her yıl ülkelerini ziyaret edebilirken, Avustralya gibi uzak ülkelerdeki Türkler her 4-6 yılda bir ülkelerini ziyaret edebilmektedirler (Yagmur, de Bot, & Korzilius, 1999). Avustralya'daki Türkler önceleri cenazelerini defnedilmek üzere Türkiye'ye gönderirken şimdilerde bu eğilim değişmiş ve defin işlemi de artık Avustralya'da yapılmaktadır. Bu durum Türk toplumunun içinde yaşadığı toplumu ve ülkeyi benimsemesi açısından önemli bir göstergedir. Avrupa'daki Türkler ağırlıklı olarak defin işlemini Türkiye'de yapmaktadırlar.

Batı Avrupa'da yaşayan Türkler her türlü basın yayın organına kolayca ulaşabilmektedirler. Hürriyet, Milliyet, Türkiye ve Cumhuriyet gibi birçok büyük gazetenin yüksek tirajlı Avrupa baskıları vardır. Her türlü dergi ve kitap birçok kitapçıda bulunmaktadır. Türkiye'den gelen söz ve sahne sanatçıları Avrupa kentlerinde temsiller ve konserler vermektedir. Birçok Avrupa kenti Anadolu kentlerinin birçoğundan daha fazla Türk dilinde sanat gösterilerine sahne olmaktadır. Birçok Avrupa kent ve mahalle kütüphanelerinde çok zengin Türkçe kitap koleksiyonu bulunmaktadır. Hollanda'daki birçok kütüphane Türk yazarlarla okuma günleri düzenlemektedir. Tüm bunların yanı sıra çanak anten yoluyla Türkiye'de yayın yapan birçok radyo ve televizyon Avrupa kentlerinde izlenebilmektedir. Her ne kadar bazı Avrupalı tutucu çevreler bu çanak antenlerin yasaklanmasını isteseler de Türk televizyon yayınları ana dilinin canlı tutulmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu paragrafta özetlenen tüm etkenler ana dilinin özellikle genç kuşaklar tarafından edinimi ve korunumu için önemli bir can damarı olmaktadır.

Son yıllarda birçok Avrupa ülkesi göçmenlere vatandaşlık hakkı tanımıştır. Bunun sonucunda Avrupa ülkelerinde yaşayan birçok Türk buldukları ülkenin vatandaşlığına geçmek için başvuruda bulunmuştur. En büyük Türk göçmen grubu Almanya'da yaşadığı halde Hollanda'dan 22,179 ve Almanya'dan 24,682 Türk göçmen 1984-1992 yılları arasında vatandaşlık başvurusunda bulunmuştur. Şen'e (1996) göre Almanya'da çok düşük sayıda Türk'ün vatandaşlık başvurusunda bulunmasının başlıca nedeni sadece Türkiye'deki bir takım yasal hakların kaybedilmesinden değil aynı zamanda Türk kimliğinin yitirilmesi ve ülkeden tamamen kopulması anlamına geldiği de düşünülmektedir. Almanya'da çifte vatandaşlık gündemde olmasına rağmen daha hala *toprak* bağından çok *kan* bağı vatandaşlık için kriterdir. Vatandaşlık meselesi sadece hak ve yükümlülükler açısından değil ayrıca seçme ve seçilme hakkı açısından da çok önemlidir. Şen'e (1996) göre "göçmenler diğer tüm vatandaşlar gibi vergi ödeme, kanunlara uyma gibi yasal yükümlülüklerini yerine getirmelerine rağmen seçme ve seçilme hakkı yoluyla ülke yönetimini etkileme

gibi temel vatandaşlık hakkından yoksundurlar.” Bu durum bazı Batı Avrupalı politikacıların bir taraftan ‘uyum çağrıları’ yaparken diğer taraftan göçmenleri dışlamasına çok iyi bir örnektir. Şen’e göre “sosyal bütünleşmenin sağlanabilmesi için bir takım yasal altyapının sağlanması gerekmektedir. Her şeyden önce göçmenlerin kendilerini güvende hissedebilmeleri için ayrımcı göç politikalarına, ırkçılığa ve ayrımcılığa bir son verilmesi gerekmektedir.” Her şeye karşın özellikle Hollanda, Belçika ve Almanya’da yaşayan Türk göçmenler siyasi partilere artarak ilgi göstermektedirler. Hollanda ve Almanya meclislerinde görev yapan Türk kökenli parlamenterler Türk grubunun sosyal ve siyasi etkinliğinin de artmasını sağlayacaktır. Siyasi temsilin artması için de yaşanan ülkenin vatandaşlığına geçmek önem kazanmaktadır.

Dilsel ve kültürel değerlerin korunması

Batı Avrupa’da yaşayan Türk göçmenler ana dillerinin korunması konusunda oldukça duyarlıdır. İkinci kuşak Türk gençlerinin dil tutumlarının tespiti için Almanya’nın Essen kentinde iki anket çalışması yapılmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre (Yağmur, yayım: 2004), Türk gençleri ana dillerine karşı çok olumlu yaklaşırken ilerde Türkçe’nin Almanca tarafından geri planda bırakılacağından çekinmektedirler. Bu tutum Türk gençlerinin ana dillerine karşı daha duyarlı olmalarını sağlayacağı için olumlu bir sonuç olarak kabul edilebilir. Hollanda’da De Bot ve Weltens (1997) tarafından yapılan çalışmada da benzer sonuçlar alınmıştır. De Bot ve Weltens Hollandaca, İngilizce, Almanca ve Türkçe’nin bu dili konuşanlar arasında kıyaslamalı önemlerini araştırmışlardır. Söz konusu çalışma kapsamında araştırmaya katılanlar hem kendi dillerini hem de diğer dilleri önemleri açısından değerlendirmişlerdir. Tutumlarla ilgili 18 soruya verilen yanıtları faktör analizine tabi tutmuşlar ve ortaya 5 faktör çıkmıştır: kendi dilinin ve kültürün önemi, azınlık dilinin muhafaza edilmesi, medya ve okullarda kullanılan diller, yabancı ülkelerde çalışma niyeti, ve son olarak İngilizce ve Almanca’nın Hollandaca üzerindeki tehdidi. Bu çalışmanın sonuçlarına göre dört grup içerisinde Türkler en üst derecede ana dillerine karşı duyarlı bulunmuştur. Ayrıca, Türkler ana dillerinin çok değerli olduğunu belirtirken dillerinin okullarda öğretilmesini istemişlerdir. Diğer taraftan, sadece Türk gruptan araştırmaya katılanlar, çocuklarının başka kültürlerden insanlarla evlenmesine karşı çıkmışlardır. Türk grubunun evlilik konusundaki hassasiyetini anlayan Bu bulgular ışığında Türk grubunun ana dili ve kültür konusundaki hassasiyeti kolayca anlaşılmaktadır.

Hollanda’da elde edilen sonuçlar Türkçe’nin ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler arasında en güçlü azınlık dili olduğunu göstermektedir. Türk dili Türk kimliğinin ayrılmaz bir parçası olduğu için ana dilinin ikinci dil ortamında yaşatılması ve eğitimi çok önemli hale gelmektedir. Dilin bu denli güçlü olmasında en önemli etkenlerden birisi Türklerin grup dışı evlilik yapmamalarıdır. Avrupa ülkelerinde doğup büyüyen gençler çoğunlukla Türkiye’den evlilik yapmakta ve sürekli olarak birinci kuşak göçmen akımı sağlanmaktadır. Bu sosyo-kültürel eğilim ana dilinin de sürekli olarak canlı ve

diri kalmasını sağlamaktadır. Eğer Avrupa'da yetişen gençler daha çok kendi aralarında veya farklı dil gruplarından evlilik yapmış olsalardı, ana dilinin korunumu bu denli kolay olmayabilirdi. Nitekim karma evliliklerde (farklı dilleri konuşan kişilerin evlilikleri kastedilmektedir), çoğunlukla yaşanan ülkenin dili evde konuşulmakta ve çocuklar da sadece evde konuşulan ortak dili (Almanca veya Hollandaca gibi) öğrenmektedirler. (Batı Avrupalı kurumlar Türkiye'den evliliklerin önüne geçmek için ciddi çaba içine girmişlerdir. Bu amaçla da sadece yasal yaptırımlar değil ayrıca Türklerin içinden çıkan kişi ve kurumlar kullanılmaktadır.) Aynı şekilde Türk grubunun çoğunlukla aynı semtlerde oturuyor olması da onlara ana dili kullanımı için geniş bir sosyal yapı ve toplumsal ağ sunmaktadır. Aslında basın yayın organları Türklerin sadece kendi aralarında iletişimde olmalarından ve buldukları topluma uyum sağlamamalarından şikayetçi olmaktadır. Bu iddialar Türkler arasındaki dayanışmanın Batı standartlarına göre çok güçlü olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Dil kullanımı, tercihi ve Türkçe'nin gücü

Altı çok kültürlü Batı Avrupa kentinde (Göteborg, Hamburg, Lahey, Brüksel, Lyon ve Madrid) ilkökul öğrencilerinin evde konuştukları dille ilgili çok geniş kapsamlı bir dil kullanım anketi yapılmıştır. Hollanda'da sadece Lahey'de değil 13 kentte hem ilk hem de orta dereceli okullarda veri toplanmıştır. Bu ankette dil kullanımı, tercihi, hakimiyeti ile ilgili kapsamlı sorular içerilmiştir. Tablo 3'te soruların dağılımı ile ilgili bilgi verilmektedir. Bu sorular toplum dil bilim verileri doğrultusunda hazırlanmıştır (bkz. Exra, Aarts, Avoird, Broeder & Yağmur, 2001).

Tablo 3: Dil anketinde yer alan soruların dağılımı

Sorular	Kapsam
1-3	Kişisel bilgiler (ad, yaş, cinsiyet)
4-8	Okulla ilgili bilgi (kent, semt, okul, tür, sınıf)
9-11	Öğrencinin ve anne-babanın doğduğu ülke
12	Seçici soru (Evde 'Hollandaca'nın yanı sıra başka bir dil kullanılıyor mu? Evet ise aşağıdaki diğer soruları yanıtlayın, Hayır ise sadece 18-20 no'lu soruları yanıtlayın).
13-17	Dil repertuarı, dil becerisi, dil seçimi, dil hakimiyeti, ve dil tercihi
18-20	Okulda ve okul dışında öğrenilen diller – okulda öğrenilmek istenilen diller

Dokuz ve onikinci sorularla doğulan ülke ve evde konuşulan dil arasındaki ilişki incelenebilmektedir. 13 ve 17'inci sorularla aşağıdaki dil kullanım boyutları ayrıntılı bir şekilde değerlendirilebilmektedir:

- dil repertuarı: evde konuşulan dil veya diller
- dil becerisi: çocuğun hangi oranda evde konuşulan dil veya dilleri anlayabildiği, konuşabildiği, okuyup ve yazabildiği
- dil seçimi: evde anne, baba, büyük ve küçük kardeşlerle ve dışarıda en iyi arkadaşla hangi dilde konuşulduğu
- dil hakimiyeti: evde konuşulan dili ne kadar iyi konuştuğu
- dil tercihi: evde konuşulan dili ne oranda tercih ettiği.

Yukarıdaki dil kullanım boyutları doğrultusunda zengin bir veri tabanı oluşturulmakta ve her bir boyut için geniş öğrenci kitlesi üzerinden istatistiksel olarak dilin gücü hesaplanabilmektedir. Bu makalede Hollanda genelindeki ve Hamburg'daki verilerden yola çıkarak, Türk öğrenci kitlesi ile ilgili sonuçlar sunulacaktır.

Türkçe'nin Hollanda'daki gücü

Bu bölümde Türk göçmen çocuklarının dil kullanımı doğrultusunda Türkçe'nin Hollanda'daki genel görünümü sunulacaktır. Tablo 4'te araştırmada yer alan toplam öğrenci sayısı ve yaş gruplarına dağılımları sunulmaktadır. Veri tabanı 13 Hollanda kentini temsil etmektedir.

Tablo 4: Türk öğrencilerin yaş gruplarına göre dağılımı

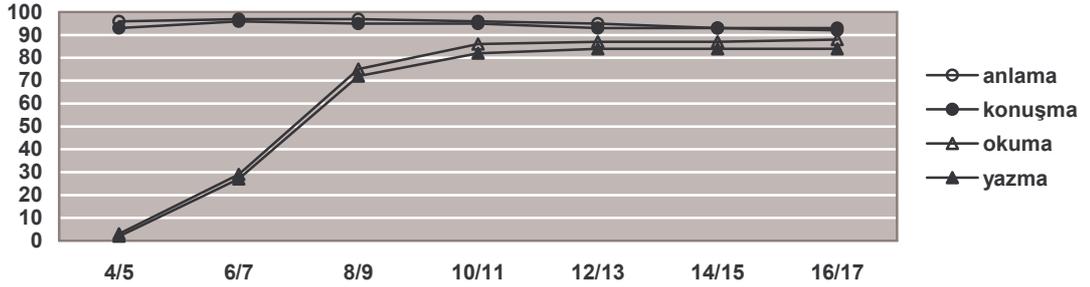
Yaş grubu	4/5	6/7	8/9	10/11	12/13	14/15	16/17	Bilinmeyen	Toplam
Toplam öğrenci sayısı	1501	1492	1549	1502	1083	888	458	213	8686

Tablo 5'te ise öğrencilerin ve anne-babanın doğduğu ülkelerin dağılımı sunulmuştur. Tablodan da görüldüğü gibi öğrencilerin birçoğu Hollanda'da doğmuşken, anne babaların büyük çoğunluğu Türkiye'de doğmuştur. Ortaya çıkan ilginç bir sonuç ise hem çocukların hem de anne-babaların doğum yerleri farklı Avrupa ülkeleri olabilmektedir. Bu da farklı ülkelerde doğan Türk kökenli vatandaşlar arasında evlilik oranlarının arttığını göstermektedir. Örneğin Hollanda'da doğmuş olan bir genç Belçika'dan bir kişiyle evlenebilmektedir.

Tablo 5: Türk öğrencilerin ve anne-babaların doğduğu ülkelerin dağılımı

Doğulan ülke	Öğrenci	%	Anne	%	Baba	%
Hollanda	6737	78%	584	7%	473	5%
Türkiye	1716	20%	7529	87%	7802	90%
Belçika	32	-	19	-	2	-
Almanya	23	-	23	-	6	-
Fas	20	-	58	1%	55	1%
Diğer	72	1%	134	2%	123	1%
Bilinmeyen	86	1%	339	4%	225	3%
Toplam	8686	100%	8686	100%	8686	100%

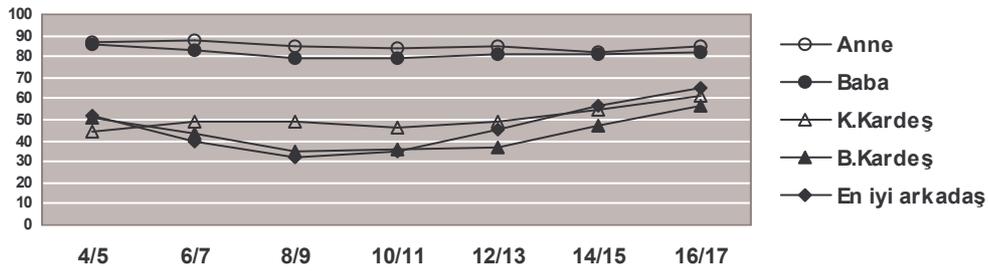
Hollanda'daki Türk öğrencilerin dil kullanımı

Grafik 1: Türk öğrencilerin dil becerileri

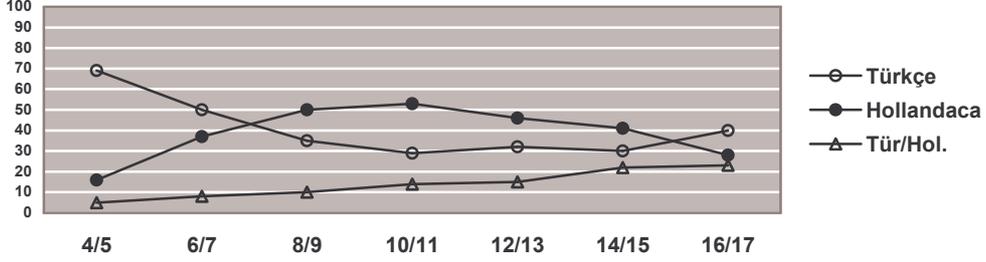
Yukarıdaki grafik incelendiğinde tüm yaş gruplarındaki öğrencilerin anlama ve konuşma becerilerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir (%90'ın üzerinde). Okuma yazma becerileri nispeten düşük olsa da diğer gruplarla kıyaslandığında Türk öğrencilerin dil becerileri yine oldukça yüksek çıkmaktadır. (Öğrencilerin haftada sadece bir buçuk saat Türkçe eğitimi aldığını düşünürsek burada sunulan oranların çok yüksek olduğu düşünülebilir.) Eğer öğrenciler okulda Türkçe eğitimi alıyor olmasaydı okuma yazma becerilerinin bu denli yüksek olması kesinlikle mümkün olmayabilirdi. Aynı şekilde gelecek yıllarda okullarda Türkçe öğretimi devam etmezse, Türk çocuklarının okuma-yazma becerilerinde büyük bir düşüş olması kaçınılmazdır. Çünkü okuma-yazma becerisi geliştirmeyen öğrenciler zamanla Hollandacanın mutlak hakimiyeti altına girecekler ve uzun vadede ana dilinin körelmesi kaçınılmaz olacaktır.

İkinci grafikte Türk öğrencilerin anne-baba ve kardeşlerle Türkçe konuşma oranları sunulmaktadır. Ana dilinin korunumu ile ilgili literatür incelendiğinde ana dilinin evin dışında değişik alanlarda da kullanılıyor olması, dilin ikinci dil ortamında yaşayabilmesi için çok önemlidir. Bir önceki bölümde sunulduğu gibi Batı Avrupa'daki Türklerin toplumsal dayanışması oldukça güçlüdür. Türk gruplar kendi aralarında sürekli irtibat içinde oldukları için Türkçe bir çok alanda yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu da Türkçe kullanımının sadece evle sınırlı olmadığını göstermektedir.

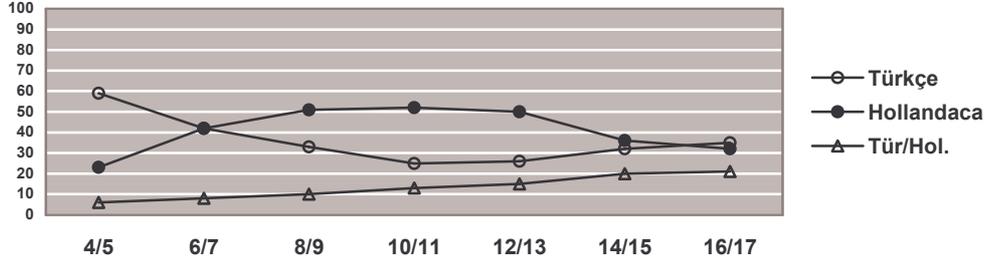
Grafik 2: Türk öğrencilerin dil kullanımı

Yukarıdaki grafikten de anlaşıldığı üzere Türk çocuklar evde anne-baba ile düzenli olarak Türkçe konuşmaktadırlar (%80'in üzerinde). Ancak küçük ve büyük kardeşlerle Türkçe kullanım oranı çok daha düşüktür (%49'la %61 arasında). Ancak çocuklar büyüdükçe (12-13 yaştan itibaren), Türkçe kullanım oranlarının da arttığını görüyoruz. En iyi arkadaşla konuşulan dil oranlarına baktığımızda ise çok ilginç bir durumla karşılaşıyoruz. Her şeyden önce Türk gençlerinin kendi aralarında da buldukları ülkenin dili ve Türkçe karışımı bir dille konuştukları toplum dil bilimsel olarak çok iyi araştırılmış ve belgelenmiş bir konudur. Türk çocukları arasında Hollandaca konuşmanın yaygın olmasına rağmen Türk çocuklarının en iyi arkadaşlarıyla çoklukla Türkçe konuştuklarını belirtmeleri bu çocukların kendi aralarında arkadaş olduklarını ve çok az sayıda iyi Hollandalı arkadaşları olduğu varsayımı öne sürülebilir. Bu durum birinci kuşak arasında yaygın olan soyutlanmanın ikinci ve üçüncü kuşaklar arasında da devam ettiğinin bir göstergesi olabilir. Bu durum ağırlıklı olarak Batı Avrupa ülkelerinde hakim olan ayrımcı söylemden kaynaklanıyor olabilir. (Dolayısıyla Almanca veya Hollandaca eksikliğinden dolayı sosyal bütünleşmenin gerçekleşmediği varsayımı da boş çıkmaktadır çünkü ikinci ve üçüncü kuşak çok iyi derecede bu dilleri konuşabilmektedirler).

Grafik 3: Türk öğrencilerin dil hakimiyeti

Grafike 3'te ortaya çıkan yaş grupları arasındaki dil hakimiyeti dağılımı daha da ilginç bir durum ortaya çıkarmaktadır. Türkçe ve Hollandaca kullanımı hiç umulmadık bir eğri sunmaktadır. Türkçe birçok ailede evde konuşulan dil olduğu için 4/5 yaş grubunda okula başlayan çocuğun Türkçe hakimiyeti olması çok doğaldır. Okulda Hollandaca öğrenmeye başlayan çocuğun zamanla Hollandaca hakimiyetinin artması ve bu hakimiyetin Türkçe'de azalması da çok doğal bir sonuçtur, çünkü çocuk ağırlıklı olarak ikinci dilde eğitim almakta ve sözcük dağarcığı hızlı bir şekilde ikinci dilde büyümektedir. Ayrıca Türk çocukları çok sınırlı saatlerde Türkçe eğitimi aldıkları için aradaki farkın açılacağı kolaylıkla varsayılabilir. Ancak öğrencilerin Türkçe ve Hollandaca hakimiyetleri incelendiğinde hiç umulmadık bir durum ortaya çıkmaktadır. Türkçe'ye çok hakim olarak okula başlayan Türk çocuklarının Türkçe hakimiyeti 10/11 yaşları civarında en alt düzeye inmekte ancak 14/15 yaşlarından itibaren Türkçe yükselişe geçmekte ve 16/17 yaş civarında Türkçe hakimiyeti Hollandaca hakimiyetinden daha ağır basmaktadır. Hollandaca hakimiyeti Türkçe ile ters bir orantıda gelişmekte ve 4/5 yaş civarında çok düşük düzeyde olan Hollandaca 10/11 yaş civarında en üst düzeye ulaşmaktadır. Ancak bu yaştan sonra Hollandaca hakimiyeti ilginç bir şekilde gerilemeye başlamaktadır. Bu durum ancak daha fazla araştırma ile açıklanabilir. Bu konuda sosyal psikolojik açıdan öne sürülebilecek olan bir varsayım ergenlik çağına kimlik bilinci artan çocukların bu bilinç doğrultusunda Türkçe'ye daha fazla önem vermelerinden kaynaklanabilir, veya genellikle etnik temelli ayrımcılığa bir tepki olarak da yukarıdaki durumun geliştiği öne sürülebilir ancak bu konuda toplum dil bilimsel açıdan ciddi bir inceleme yapılmadan yorumda bulunmak doğru olmayabilir.

Grafik 4: Türk öğrencilerin dil tercihi

Dil tercihi konusunda da 3'üncü grafiğe benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. Hollandaca 12/13 yaşından itibaren daha az tercih edilmeye başlanmakta ve Türkçe 16/17 yaş civarında daha fazla tercih edilir hale gelmektedir. Yukarıda belirtilen nedenler burada da varsayımlar olarak tekrarlanabilir. Araştırmaya katılan öğrenci sayısı çok yüksek rakamlarda olduğu için sonuçların temsil gücü oldukça yüksektir dolayısıyla ortaya çıkan bu durum toplum dil bilimsel açıdan çok ilginçtir.

Hollanda genelindeki araştırma sonuçlarına göre Hollanda evlerinde Hollandacanın yanı sıra toplam 102 başka dil konuşulmaktadır. Bu diller arasında da dil gücü hesaplamaları sonucu en güçlü dil grubunun Türkçe olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bu sonuçlar Türkçe'nin Hollanda'da ikinci ve üçüncü kuşaklar arasında da hakim dil olarak muhafaza edildiğini göstermektedir. Bu makalede diğer kentlerde alınan sonuçları sayfa sınırlamasından dolayı sunmak mümkün olmayacaktır ancak Hamburg'daki durumu sunarak Hollanda'daki durumun kıyaslanması sağlanacaktır. Hamburg'da araştırmaya sadece ilkökul öğrencilerinin katıldığını vurgulamakta fayda var.

Hamburg'da Türkçe'nin gücü

Çok dilli kentler projesi kapsamında Hamburg ilk okullarından yaklaşık 47,000 öğrenci araştırmada yer almıştır. Hamburg'daki toplam öğrenci kitlesinin yüzde 11'i evde Türkçe konuştuğunu bildirmiştir. Hamburg gibi büyük bir metropolde bu oran çok ciddi bir göstergedir. Tablo 6'da araştırmaya katılan Türk çocuklarının yaş gruplarına göre dağılımı sunulmaktadır.

Tablo 6: Türk öğrencilerin yaş gruplarına göre dağılımı

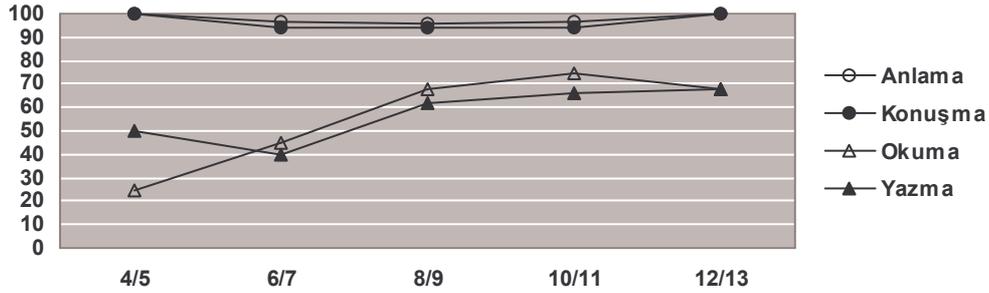
Yaş grubu	4/5	6/7	8/9	10/11	12/13	Bilinmeyen	Toplam
Öğrenci sayısı	4	1384	2381	1183	19	25	4996

Hamburg araştırmasının sonuçları kısıtlı olarak burada sunulacaktır (ayrıntılar için bkz. Fürstenau, Gogolin & Yağmur, 2003, ayrıca 5 kentin ayrıntılı incelenmesi için bkz. Yağmur, yayına hazırlanıyor). Hamburg'daki Türk öğrenci kitlesinin ve anne-babaların doğduğu ülkelerin dağılımı Hollanda'ya göre farklılık göstermektedir. Ancak Hollanda'da olduğu gibi öğrencilerin çoğunluğu Hollanda'da doğmuşken, anne-babaların çoğunluğu Türkiye'de doğmuştur.

Tablo 7: Türk öğrencilerin ve anne-babaların doğduğu ülkelerin dağılımı

Doğulan ülke	Öğrenci	%	Anne	%	Baba	%
Almanya	4188	84%	691	14%	523	10%
Türkiye	657	13%	3922	79%	4035	81%
Rusya	5	-	6	-	5	-
Yunanistan	4	-	9	-	13	-
Afganistan	4	-	7	-	15	-
Fransa	3	-	3	-	2	-
Diğer ülkeler	21	-	91	2%	107	2%
Bilinmeyen	114	2%	267	5%	296	6%
Toplam	4996	100%	4996	100%	4996	100

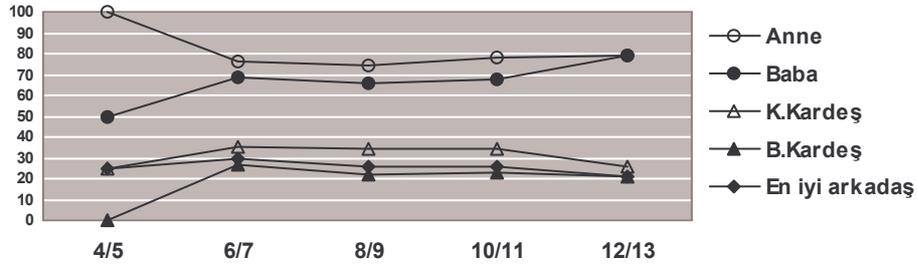
Hamburg'daki Türk öğrencilerin dil kullanımı

Grafik 5: Türk öğrencilerin dil becerileri

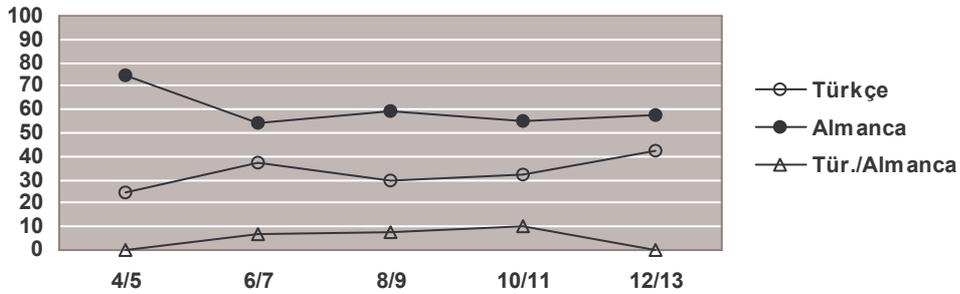
Grafik 1 ve grafik 5'teki veriler incelendiğinde Hollanda ve Hamburg'daki Türk öğrencilerin Türkçe konuşma ve anlama becerileri arasında fazla bir fark yoktur. Ancak okuma-yazma becerileri kıyaslandığında Hamburg'daki oranların çok daha düşük olduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni araştırılmalıdır. (Şu

anda yürütmekte olduğumuz Türkçe öğretiminin 5 kentteki kıyaslanması sonucu bu durumun nedenleri bir oranda saptanmış olacaktır.)

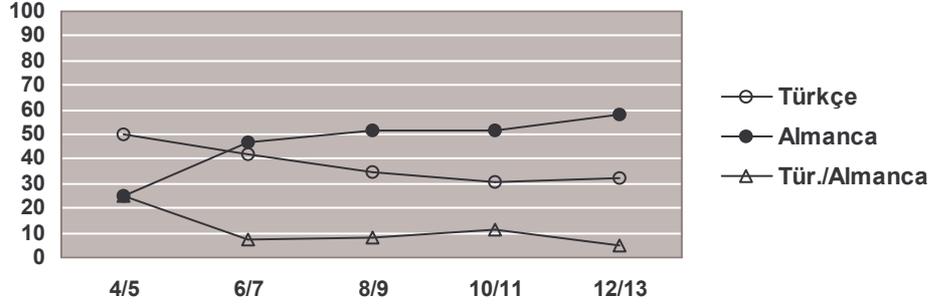
Grafik 6: Grafik 2: Türk öğrencilerin dil kullanımı

Dil kullanım şekillerinde de Hamburg'la Hollanda arasında farklılıklar mevcuttur. Hollanda'daki öğrencilere kıyasla Hamburg'daki Türk öğrenciler anne-babalarıyla daha az Türkçe konuşmaktadırlar. Kardeşlerle ve en iyi arkadaşla Türkçe konuşma oranları da Hollanda'ya göre oldukça düşüktür. Bu durumun nedenleri de ek bir çalışmayla araştırılmalıdır. Ancak Hamburg'daki 14-17 yaş gruplarındaki öğrencilerle ilgili elimizde veri olmadığı için yanlış varsayımlarda bulunuyor olabiliriz. (Bu tür veri toplandıktan sonra daha ayrıntılı bir tablo ortaya çıkmış olacaktır.) Aslında, Hamburg'da Türkçe konuşan nüfusun büyüklüğü düşünülürse Türkçe'nin Hollanda'dan çok daha yaygın olarak kullanılması beklenirdi.

Grafik 7: Türk öğrencilerin dil hakimiyeti

Aynı şekilde grafik 7'de de Hamburg'daki Türk öğrencilerin dil hakimiyet oranları Hollanda'daki öğrencilerden çok daha farklıdır. Veri tabanı çok geniş bir öğrenci kitlesine dayandığı için sonuçların temsil gücü oldukça yüksektir dolayısıyla farklılıkların dikkatle değerlendirilmesinde fayda vardır.

Grafik 8: Türk öğrencilerin dil tercihi

Son grafikteki verilerle grafik 4'teki veriler kıyaslandığında yine büyük farklılıklar gözlenmektedir. Burada sunulan sonuçlar eğitim ve toplum dil bilim açısından çok ilginç farklılıkları ortaya koymaktadır. Aslında Türkçe'nin Almanya'daki konumu ve statüsünün özellikle genç kuşaklar arasında çok daha güçlü olması beklenirdi. Burada sunulan veriler doğrultusunda Türkçe'nin Hollanda'da daha iyi korunduğu öne sürülebilir.

Sonuç

Burada sunulan araştırma sonuçlarının Hollanda ve Hamburg'daki dil eğitim politikaları doğrultusunda incelenmesinde fayda vardır. Her ne kadar son zamanlarda Hollanda'da çok olumsuz gelişmeler olsa da Hollanda Batı Avrupa ülkeleri arasında ana dili eğitimini en çok destekleyen ülkelerden birisi olarak bilinir. Bu destek alınan sonuçlardan da anlaşılmaktadır. Son zamanlarda hem sosyal demokrat hem de tutucu partiler ana dili eğitiminin sosyal bütünlük kaygılarıyla okullardan kaldırılmasını istemektedirler. Hollanda eğitim bakanlığı bu konuda aldığı bir kararla göçmen dillerinin okullarda eğitim ve öğretimini 2004 yılı Ağustos ayından geçerli olmak üzere kaldırmıştır. Bir çok okul, sınıf içinde veya okul bahçesinde çocukların kendi aralarında Türkçe konuşmalarına bile izin vermemektedir. Toplumsal bütünlük kaygısı Hollanda'da ana dili eğitiminin önündeki en büyük engel olarak durmaktadır. Ulusal bütünlük vb. kaygılarını anlamak mümkün olabilir ancak başka ülkelerde ana dili eğitimi ve insan hakları propagandası yapan Batı Avrupalı ülkelerin göçmen çocuklarına ana dili eğitimi hakkını çok görmesi anlaşılabilir gibi değildir. Ana dili eğitiminin okullardan kaldırılma nedenlerini toplumsal, dil bilimsel ve eğitim bilimsel açıdan açıklamak hiçbir şekilde mümkün değildir. Eğer Hollanda ilk okullarında Türkçe eğitimi verilmezse, yukarıda sunulan yüksek dil gücü yerini yakın gelecekte Hamburg örneğinde olduğu gibi daha düşük güce bırakacaktır. Ancak bu duruma ilgili çevreler kayıtsız kalmayacak ve Avustralya'nın bazı kentlerinde olduğu gibi Türk toplumu üyeleri kendi ana dili okullarını kuracaklardır. Nitekim Hollanda Türkçe Eğitim Vakfı kurulmuş ve Türk bilim adamları Türkçe derslerini düzenlemek üzere harekete geçmişlerdir.

Kaynakça

Aarts, R. (1994). *Functionele geletterdheid van Turkse kinderen in Turkije en in Nederland*. De Lier: Academisch Boeken Centrum.

Commissie Allochtone Leerlingen in het Onderwijs [CALO] (1992). *Ceders in de tuin. Naar een nieuwe opzet van het onderwijsbeleid voor allochtone leerlingen*. Den Haag: SDU.

Bot de, K. & Weltens, B. (1997). Multilingualism in the Netherlands? In: T. Bongaerts & K. de Bot (eds.), *Perspectives on Foreign Language Policy*, 143-156. Amsterdam: John Benjamins.

Extra, G., Aarts, R., Avoird, v. d. T., Broeder, P., & Yagmur, K. (2001). *Meertaligheid in Den Haag: de status van allochtone talen thuis en op school*. Amsterdam: European Cultural Foundation.

Extra, G. & Yagmur, K. (2004). *Urban multilingualism in Europe: Immigrant minority languages at home and school*. Clevedon: Multilingual Matters.

Fürstenau, S., Gogolin, I., & Yağmur, K. (eds.) (2003). *Mehrsprachigkeit in Hamburg. Ergebnisse einer Sprachenerhebung an den Grundschulen*. Münster: Waxmann.

Şen, F. (1996). Turkish Communities in Western Europe. In *Turkey between East and West: new challenges for a rising regional power*, V. Mastny & R.C. Nation (eds.), 233-266. Boulder, Colo: Westview Press.

Yağmur, K., de Bot, K., & Korzilius, H. (1999). Language Attrition, Language Shift and Ethnolinguistic Vitality of Turkish in Australia. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 20, 1, pp. 51-69.

Yağmur, K. (yayına hazırlanıyor). *Turkish Abroad: Educational and Sociolinguistic Perspectives*.

Yağmur, K. (2004). Language Maintenance Patterns of Turkish Immigrant Communities in Australia, and Western Europe: the impact of majority language policies on language attitudes and ethnolinguistic vitality perceptions. *International Journal of the Sociology of Language*, 165, 121-142.